

Transzfer Kelet és Nyugat között

Kiállítások Isztambulban

Istanbul Modern, Törökország, Indzsi Eviner-retrospektív 2016. X. 23-ig;

Művészek önmaguk idejében 2016. XII. 31-ig

RÓZSA T. ENDRE

Az Istanbul Modern földig érő üveglablakai mögött a világ egyik legszebb panorámája látszik. Hosszú épülettömbje a Boszporusz partján áll, egy régi ipari raktárt alakítottak át nagy kiállítóterű, kétszintes múzeummmá. Európa szélétől keleti irányban Ázsia partja alig több mint egy kilométer, nyugat felé az ezeröttszáz éves Hagia Szófia és az Aranyszarv-öböl torkolatában a Topkapı Saray, a régi szultáni palota. A múzeum ablakain túl lüktet a világ, erre ügyelnek a kiállítások rendezői. A tenger felőli oldal teljes felületét lezárták az egyik vezető török művész, *Indzsi Eviner* retrospektív tárlatán, hogy a külső látvány ne tudjon bezavarni. Éppen ellenkezőleg jártak el a *Művészek önmaguk idejében* című gyűjteményes kiállítás kurátorai, akik a kortárs török képzőművészet legjobb mestereinek műveit válogatták össze. A szétartó stílusjegyeket, a heterogén eszméket és a többféle modort a Boszporusz elementáris erejével aktualizálták és simították össze.

Előzetes megjegyzések

A modern múzeum a Tophane negyed partján áll. Isztambulban markáns ipari övezetének számított évszázadokon keresztül a negyed, még a múlt században is nagy hajódokkok, raktárak álltak a parton, de a rohamosan növekvő város messzire szorította a nagyipart. A Mimar Szinan Egyetem szomszédságába telepedett le a 2004-ben alapított Istanbul Modern, amelyet számunkra szokatlanul nem az állam, hanem egy magánalapítvány tart fenn. A nyugatias mintákhoz illeszkedő modern művészet nem a szíve csücske a mai török kultúrpolitikának.

Ami nálunk a népies-urbánus ellentétben csúcsonyosított ki, az a török politikában, közgondolkodásban és a szellemi életben úgy jelenik meg, mint a keleti hagyományok és a nyugati minták közti konfliktus. A Kelet egyszerre jelenti számukra a (szunnita) iszlámizmust és a nacionalizmust – a társadalom elsöprő többsége eszerint érez és gondolkodik. A kortárs képzőművészek viszont a nyugat-európai és az amerikai mintákat tartják szem előtt. Vékony jégen táncolnak, mert szűk társadalmi háttérre számíthatnak. Azonban hatásos túlélési stratégiát alakítottak ki, és a stratégia működik. Ennek megértéséhez közelebb kell lépni a török történelem alapvonalához, a mai aktuális hírekig bezárólag.

Ott, ahol ma a múzeum és az egyetem áll, működtek az Ottomán (oszmán) Birodalom hatalmas ágyúöntödéi. Messzi utakat jártak be a török ágyúk. Délen a Perzsa-öböl, keleten a Kaszpi-tengerig és nyugaton az Atlanti-óceán partjáig jutottak el Allah nevében. Amikor az első világháború végére széthullott a maradék birodalom, az arab világ felett is elveszett a hatalom. A hadsereg új ura, Kemal Atatürk az országot kemény kézzel a modern Nyugat felé fordította, és hátrább szorította az iszlámizmust, hogy megalapíthassa a Török Köztársaságot 1923-ban. Ma viszont ennek éppen az ellenkezője zajlik, Törökország visszafordult az iszlám és az arab világ felé, és a nacionalista tömegek lelkesen támogatják a fordulatot. Az új helyzet elvileg létében fenyegetné a nyugatos irányú művészet minden formáját, legyen az filmművészet, opera, irodalom, zene vagy képzőművészet. A művészeti közélet szereplői azonban kifinomult okossággal veszik figyelembe a körülmények változását. Gyakorlatot szereztek abban, hogy a körülmények nyomását hogyan fordítsák a maguk javára, és ezzel a modern török művészet nemzetközi sikereit is segítik, mert a Nyugat számára jól érthető nyelven mondják el a Keletről eredő, nyugtalanító problémákat.

Kognitív szemantika

Az egyik legjelentősebb kortárs képzőművész, Indzsi Eviner 60. születésnapját az Istanbul Modern retrospektív tárlattal köszöntötte. 1956-ban született Eviner Ankarában, de a mesteriskolát már a Mimar Szinan Egyetemen végezte el, azóta Isztambulban él. Videoművészete rajta hagyta a nyomát a modern török képzőművészet alakulásán. 1997-ben meghívták a Velencei Biennáléra, nemzetközi ismertsége és sikere ekkortól kezdődött. 2009-ben készült az egyik világszerte ismertté vált műve, a háromrészes *Új polgár*.

A mű többrétegű. Egyrészt a brit és a francia kolonializáció nyomán a 19. század elején meghonosodott „orientalizmus” sablonjait rombolja, másfelől a Kelet és a Nyugat közti eltérést és ütközést demonstrálja, és azt is magába szívta, amit a migrációs krízis legújabban kiváltott. Figyeljük meg a keletkezés dátumát: Eviner már 2009-ben érzekelte a vándorlás meginduló hullámát. A cím egy latin kifejezésből ered: novus civis az a római polgár, aki egy nemzetségből elsőként kerül be a szenátus tagjai közé. A mű megalkotásának idején már tömegesen érkeztek menekültek Szíria háborús övezeteiből Törökországba. Rájuk utal a cím. Alapját három eltérő minta adja. Az európai civilizációt jelölő videó háttere egy mélybordó színű figurális tapéta, az eredetije történetesen a velencei La Fenice operaház falait takarta. Hízalgó hasonlat, az olasz fenice főnixmadarat jelent, és valóban, a Fenice

Indzsi Eviner-retrospektív, kiállítási enteriőr, Istanbul Modern, 2016 (háttérben a Harem című videó, 2009, 3 perc)

Indzsi Eviner-retrospektív, kiállítási enteriőr, Istanbul Modern, 2016 (háttérben a Harem című videó, 2009, 3 perc)

Művészek önmaguk idejében, kiállítási enteriőr, Istanbul Modern, 2016

foró: Barış Aras & Elif Çakırlar

lehetnek a női létnek. Az ember nem születik nőnek, hanem azzá válik – írta Simone de Beauvoir *A második nem* című írásában. Az 1949-ben megjelent könyv a feminizmus napjainkig ható új hullámát indította el. A nyugati feminizmushoz csatlakozik Eviner, de belevisz egy különös zamatot. Egyik digitális c-printsorozatának főszereplője egy vörös hajú, felfújguminő. Kislány szorítja a szája széléhez a gumibábu guszttalant száját – mintha a tűzpirosra festett tátott száj csókolni akarná a lányt. Egy másik képen egy iszlám burkát viselő nő teszi a fátyla alá a szexbabát, egy harmadikon több

nő a földön fekvő, idétlenül felfújguminőt öltözteti. Nikábot adnak rá, ami tetőtől talpig beborítja az iszlám nők testét.

Hárem a címe Eviner egyik nagyméretű felületre kivetített művének. A háromperces végtelenített videó alapja egy metszet. A német születésű Antoine Ignace Melling készítette, aki tizennyolc évig élt Isztambulban, III. Szelim szultán udvari építész és festője volt. Többszintes függőfolyosók vesznek körbe egy zárt udvart, a folyosókról szobák nyílnak, és mindenfelé lengén öltözött nők állodogálnak vagy egymást simogatják. Természetesen Melling soha nem látott háremet belülről, metszete üres fantáziálás. A videóban megőrződik Melling építményrajza, és repetitíven mozgó kis nőalakokkal népesedik be a tér. A nyugati képzelgéseket figurazza ki Indzsi Eviner.

A túlélés stratégiája

Művészek önmaguk idejében – ezt a semmitmondó címet adta az Istanbul Modern a kortárs török képzőművészetet bemutató gyűjteményes tárlatának. Több tucat alkotó számtalan műve, sokféle modorban. Általános a modernitás igénye, az intermedialis eszközöket, az elektronikát feltűnően sokan használják, kreatívan, magabiztosan, és tudnak vele mit mondani. Az elsőprő többség a

40–50 éves középgenerációhoz tartozik. A 77 éves *Sarkis* a nagy kivétel, aki ugyan Isztambulban született, de örmény családban, és 1964 óta Párizsban él. A 60-as évek vége óta nagyon neves konceptművész, akit örmény származású franciának tartanak. Egy szép neon alkotással vesz részt a tárlaton.

Sok török művész otthonosan él a nagyvilágban, amit leginkább a sajátos tanulási stratégiájuknak

foró: Barış Aras & Elif Çakırlar

HÜSEYİN BAHRI ALPTEKİN: Reszketés, rémhír, szorongás, 2001, műanyagtányérokra szerelt flitterek, 270x445 cm az Istanbul Modern tulajdona

többször leégett, utoljára 20 éve, de mindig feltámadt a hamujából. Törökországot az ottomán idők türkizkék csempéi jelölik, női fejek mozognak a csempék sarkaiban, és a rövid hullámminták közül kinyúló meztelen női lábak átértelmezik a páros hullámokat, a vulva jelentését veszik fel. A harmadik minta egy vörös színű fantáziakép a 19. század elejéről, „chinoiserie”, akárcsak a Pillangókisasszony világa, nyugati kitaláció. A néhány perces végtelenített videóművek egy nagy felület síkjában futnak, egymástól azonos távolságra és azonos magasságban. A nagy fehér síkon fekete kaligrammaszerű ábrák és figurák sorjáznak, mint egy ismeretlen nyelvű anonim üzenet jelrendszerei, amelyek közé illeszkednek a videóok.

A francia szürrealizmus gondolkodásmódja hatással lehetett Eviner művészetének kezdeteire, a tudattalan szerepe mindenesetre máig foglalkoztatja. Keresi, hogy hol húzódik a vékony civilizációs határ, ami elválaszt minket az állatvilágtól, keresi az erőszakot a szépség szívében. Foglalkoztatja a test, az identitás, a tabu és a genderelmélet. A hagyomány vizuális szótárának szemantikáját leltározza, és új jelentést ad a megcsontosodott sémáknak. Gyakran kutatja, hogy milyen különböző állapotai

INDZSI EVINER: Testföldrajz, Sivatağ, 1995, réz, akril, aszfalt és bőr rétegelt lemezen, 260x210 cm az Istanbul Modern tulajdona

foró: Barış Aras & Elif Çakırlar

köszönhetnek. Az első államvizsgáig Isztambulban tanulnak, a mesterképzést külföldi egyetemeken, főiskolákon folytatják, és néhányan még a doktori fokozatot is megszerzik. Így találnak helyet maguknak Londonban, Bécsben vagy Párizsban, de isztambuli műtermeiket is megőrzik, és egyszerre tartják a kapcsolatot a nyugati és a török galeristákkal. *Ergin Cavusoglu*, aki jelenleg a Guggenheim Múzeum időszaki kiállításán is részt vesz egyik művével, török családban született 1968-ban, de Bulgáriában, Szófiában kezdte, Isztambulban folytatta, majd Londonban fejezte be a tanulmányait. Jelenleg a londoni Middlesex Universityn kortárs művészetet tanít. Isztambulban egy három vászonra párhuzamosan vetített videó munkát mutat be, témája a nyugtalan, viharos tenger, ahol szerinte otthon van a szabadság, a káosz és a bűnözés. Szintén videó mű *Ali Kazma* alkotása, a tízperces *Taxidermista*. Egy preparátor káprázatos sebességgel megnyúzza egy leölt birkát, az előre elkészített fehér (műanyag? gipsz?) állatfigurába behelyezi az üveg szemgolyókat, majd ráhúzza a birkaprémét. Nem véres és mégis brutális alkotás. Kazma az Egyesült Államokban is tanult, ma Londonban él, Nam June Paik-díjjal és Unesco-díjjal is kitüntették.

A legismertebb kiállító *Nuri Bilge Ceylan* filmrendező és színész. Filmjeit vetítették Magyarországon is, hat filmmel szerepelt eddig a Cannes-i Filmfesztiválon, öttel nyert is valamilyen díjat, és 2014-ben neki ítelték az Arany Pálmát, a fődíjat. Ceylan ismert mániája a hó, amelynek a kiállított művében is szerepet osztott. Alkotása átlagos, képzőművészként Ceylan nem a csúcsokat ostromolja.

A videó műveket zárt belső terekben vetítik, mert az ablakokon dől be a fény és ragyog a tenger. Mint már említettem, elképesztően szép a panoráma. Ezt használja ki *Hussein Chalayan*, az ismert dizájnér és divattervező. Az egyik ablak fölé egy repülőtéren kijelzőt tett, amin képzelt városnevek váltogatják egymást, például Carigrad, Konstantinije, Budimpesto, Buzantion, Poznanta. A nagyon hatásos mű címe: *Veszélyes vágyak*. A tengeri sirályok kereplése is folyamatosan hallatszik, mint mindenhol Isztambulban. Csak egy idő után ébredünk rá, hogy csend van a múzeumban, egy végtelenített hangfelvétel húzza csöbbe a nézőt. A ciprusi születésű Chalayan szintén Londonban él, többször volt Az év divattervezője, és megkapta a Brit Birodalom Rendjének kitüntetését.

Szókimondó képviselőit is megtalálta a rossz közérzet. Kis kvarchomokdomb tetejére ültette *Vahit Tuna* önmaga figuráját, szemben egy erős kézi hangszóróval. Ha megszólal a géphang, lepereg a homok, süllyed a figura. A hatalom hangja ássa alá a művész létét. *Hale Tenger* kisszobányi teret különített el sűrű, piszkosfehér tollfüggönnyel, közepén egy lakkozott polietilén földgömb. Az environment címe: *Furcsa gyümölcs*. Torz hanghatások, vibráló videók és taszító anyagok lógnak szanaszét. A klauszrofóbiás, depressziós érzés miatt nincs maradás, el kell innét menni. A Bécsben élő *Nilbar Güres* az iszlám kultúrák különféle női ruhatopozsait váltogatja. Hatperces videóján folyamatosan veszi le magáról a női ruhák rétegeit. Félreértés ne essék, nem levetkőzik, hanem leöltözik. Minden ruhakombináció zárt, ahogyan illik. Török, perzsa, afgán, kurd és más öltözetek váltják egymást, és az utolsóról azt mondja: a nagymamámé. *Burcu Yagcioglu*, aki felváltva Londonban és Isztambulban dolgozik, szintén az iszlám világról ad hírt vagy inkább álhírt. Önmagáról készített videójának kacér címe: *Egészen akarlak lenyelni*. Hosszú hajú, csinos, fiatal nő néz

Fotó: Baris Aras & Elif Cakirlar

a kamerába, válla fedetlen a nyugati szokás szerint. Majd fokozatosan úgy tekeri a feje köré hollófekete haját, hogy végül csak az arca marad szabadon. Moszlim fejkendőt varázsol a saját hajából.

Az Istanbul Modern művészeti kiállításait summázva nyugodt szívvel kijelenthetem, hogy a kortárs török művészet legjobbjai a nehéz helyzet ellenére megtalálták az átjárót a Nyugat felé, és akkor sétálnak át rajta, amikor akarnak, mert híreket hoznak a Keletről, és értékes színekkel gazdagítják a világ művészetének mai létállapotát. Írásom végén köszönetet mondok Grazia Decolle művészettörténésznek, aki jelenleg Bécsben dolgozik, de Isztambulban született, és pályáját egy ottani művészeti intézetben kezdte. Információi nagyban hozzásegítettek, hogy némileg eligazodjak a kortárs török képzőművészet gazdag világában.

HUSSEIN CHALAYAN:
Sajnálom, Lejla, 2010,
2 csatornás videóinstalláció,
hang, fény, 7' 17",
az Istanbul Modern tulajdona